

Inhoud

Woord vooraf	7
Beknopte tijdbalk	11
1 Paaseiland als icoon	19
2 Oost of west	30
3 Het groene verleden	58
4 Cultuur verschijnt, natuur verdwijnt	83
5 Make Make, moai's en de tangata Manu	129
6 Veerkracht en draagkracht	169
7 Vreemd volk	196
8 Kerstening, schapen en onderzoek	227
9 De aarde en Paaseiland, les en lot	267
Literatuur	313
Journaals en reisverslagen	313
Overige literatuur	320
Noten	363
Verklarende woordenlijst	417
Verantwoording van de illustraties	423
Naam- en zaakregister	425

Woord vooraf bij de tweede, herziene druk

In het voorjaar van 2011 verscheen *Beelden van Paaseiland. Over de duurzaamheid van een cultuur* bij uitgeverij Atlas. Het boek werd goed ontvangen en ik reisde naar New York om bij Cambridge University Press een Engelstalige uitgave te bepleiten. Editor Beatrice Rehl zond het boek ter beoordeling naar de antropoloog Gerard Persoon en de milieueconoom Jeroen van den Berg. Dit pakte kennelijk goed uit, want CUP wilde het uitgeven. De vertaling, die uiteindelijk in 2015 onder de titel *The Survival of Easter Island* verscheen, werd gaandeweg het vertaalproces ook een bewerking. Dat bleek nodig. Er was veel nieuw materiaal. Zo was de biografie van Roelof van Gelder over Jacob Roggeveen – de Zeeuw die het eiland in 1722 bezocht en het zijn naam gaf – verschenen, waren er conferenties gehouden en was het nodige relevante, internationale onderzoek gepubliceerd. Inmiddels zijn er vier jaar verstreken zodat ook de Engelstalige tekst bijgewerkt moest worden om tot deze tweede, geheel herziene Nederlandstalige uitgave te komen, weer bij Atlas Contact. Jeanine Tanis en Simon Dikker Hupkes komt dank toe voor hun redactionele werk.

Ondanks alle veranderingen en verbeteringen kon ik de structuur van het boek ongemoeid laten. Ook de kernboodschap is gelijk gebleven en zelfs nog beter onderbouwd. En die luidt: er heeft op Paaseiland nooit een ineenstorting van de cultuur door overexploitatie van de natuurlijke hulpbronnen plaatsgevonden op een wijze zoals Jared Diamond en anderen ons willen doen geloven. Het eiland heeft wel kwalitatieve veranderingen onder-

gaan sinds de Polynesiërs het rond 1150 A.D. wisten te bereiken, maar de cultuur toonde veerkracht. De achttiende-eeuwse reisverhalen van Roggeveen en andere Europese bezoekers getuigen daarvan en de latere wetenschappelijke literatuur ondersteunt die interpretatie.

Mede dankzij mijn werk hebben Paaseilandonderzoekers de collapsentheorie inmiddels nagenoeg verlaten, maar buiten die kleine kring is zij nog volop in zwang. Reden te meer voor deze herziening, al probeer ik daarin ook te duiden waarom bepaalde opvattingen zo verankerd kunnen zijn dat ze niet direct verdwijnen door een feitelijke weerlegging.

Paaseiland is in veel opzichten een spiegel voor de wereld. Het is een microkosmos waarin allemaal vragen spelen rond kolonialisme, imperialisme, het bewaren en doorgeven van tradities, het al dan niet teruggeven van artefacten, de integratie van culturen en een verstandige omgang met natuurlijke hulpbronnen. De antwoorden zijn niet vrijblijvend, niet op het eiland en niet in de rest van onze wereld. Ze bepalen de kwaliteit van zowel de cultuur als de natuur.

In de afgelopen jaren heb ik van tal van mensen mondeling en schriftelijk commentaar, suggesties en constructieve kritiek gehad op mijn Paaseilandpublicaties. Mijn passie raakte bekend in de ruime vriendenkring en bij collega's. Er kon geen bericht in de media verschijnen over 'Het eiland' of ik kreeg het, soms van meerdere kanten, toegezonden: 'Heb je dit al gezien, Jan?' Namen noemen is dus ondoenlijk, maar voor Herman de Swart, met zijn bijna wekelijkse leestips, maak ik een uitzondering. Voor al die hulp ook op deze plek nogmaals mijn grote dank.

Tijdens lezingen heb ik nazaten in de rechte lijn van Johan Roggeveen, de broer van Jacob, ontmoet en met hen en vele anderen stimulerende gesprekken gevoerd over het eiland en zijn geschiedenis. Niet minder boeiend waren de contacten met de bewoners van het eiland tijdens mijn bezoeken in 2007 en 2018. De eilandcultuur buigt mee met de wassende stroom toeristen,

maar weet toch haar eigenheid te bewaren en deels opnieuw vorm te geven. Het eiland inspireert nog steeds tot prachtige kunst. Ik kreeg ook zweefkezen aan de telefoon die er hét antwoord op alle mondiale raadsels hadden gevonden en dat graag aan mij wilden melden, zonder precies de clou te onthullen. Men stuurde mij informatie waaruit zou blijken dat er een geheime connectie bestaat tussen Stonehenge en de Paaseilandse beelden. Het eiland prikkelt overduidelijk de verbeelding. Dat geldt niet alleen voor wetenschappers, maar ook voor kunstenaars, journalisten, toeristen en fantasten.

Leiden, november 2019

Beknopte tijdbalk

- Ca. 300 000 v.C. Het eiland ontstaat in de huidige vorm door het aaneengroeien van drie vulkanen.
- 1000-1100 A.D. Polynesische kolonisten bereiken het onbewoonde eiland.
- Ca. 1200 Eerste nederzetting in Anakena.
 - 1100-1250 Opbouwfase (I); Begin van de beeldencultuur; sporen van houtkap en branden.
 - 1250-1550 Gouden fase (II); bloeitijd van de beeldencultuur; eiland raakt ontbost.
 - Ca. 1550 Diepzeevis verdwijnt van het menu door gebrek aan zeewaardige kano's.
 - 1550-1722 Schrale fase (III); vogelcultuur komt op.
 - Ca. 1650 Bos geheel verdwenen; beeldencultuur verdwijnt gaandeweg.
- 1722-ca. 1800 Historische fase (IV); vier grote expedities uit Europa bereiken het eiland.
- 1722 Op zondag 5 april, eerste paasdag, zien zeelui van een Nederlandse expeditie onder leiding van Jacob Roggeveen als eerste Europeanen het eiland en krijgt het de naam Paaseiland.
 - 1770 Spanjaarden onder Don Felipe González.
 - 1774 Engelsen onder James Cook; eerste artefacten worden meegenomen. Cook ziet enkele omgevallen moai's.
 - 1786 Fransen onder Jean-François de Galaup de Lapérouse. Bewondering voor de tuintjes.

- Ca. 1800-1862/63 Donkere fase (v); handel in voedsel en enkele bloedige incidenten met passanten. Bezoekers zien steeds minder beelden rechtop staan.
- 1862/1863 Overvallen door Peruaanse mensenhandelaars. Ca. 1400 eilanders naar Zuid-Amerika getransporteerd, slechts een handvol keert levend terug en introduceert ziektes.
- 1864 De missionaris Eugène Eyraud komt als eerste buitenlander op het eiland wonen.
- 1864-1967 Turbulente fase (VI); Paaseiland krijgt de Polynesische naam Rapa Nui, wordt gekerstend en door antropologen bezocht en onderzocht.
- 1877 Bevolking door ziektes gedecimeerd. Alphonse Pinart telt 110 inwoners. Einde van de vogelcultuur.
- 1888 Paaseiland wordt door Chili geannexeerd.
- 1947 Thor Heyerdahl zeilt met de Kon-Tiki van Zuid-Amerika naar Polynesië.
- 1951 Eerste vliegtuig landt op het eiland.
- 1955-1956 Noorse expeditie o.l.v. Heyerdahl toont onder meer aan dat Paaseiland ooit bebost was. Bij Anakena wordt een moai weer rechtop gezet.
- 1967 De eigentijdse fase (VII); Amerikanen bouwen volwaardige landingsbaan bij Mataveri.
- 1972 Rapport aan de Club van Rome wijst op het gevaar van overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen voor de samenleving.
- 1974 Bill Mulloy publiceert zijn collapsverhaal over Paaseiland.

2012-2020 In oktober 2012 wordt een ziekenhuis geopend.
De relatie met Chili blijft gespannen.
Onzalige plannen om een golfterrein aan te leggen, een casino te bouwen dan wel een gevangenis te vestigen, gaan door protesten van de eilanders niet door. Actuele conflictstof betreft de eigendomclaims op (voorouderlijke) stukken grond.
Paaseiland heeft ca. 7750 inwoners (census 2017) en het aantal toeristen is opgelopen tot 100 000 per jaar. Het eiland is een 'Special Territory', er is een beperkte vorm van zelfbestuur. Hernieuwd elan door de vestiging van jonge onderzoekers en ondernemers. Het cultureel centrum Toki opent in 2017 en in het najaar van 2018 vindt er voor het eerst een groot internationaal congres plaats op Paaseiland.

Route van de schepen van Jacob Roggeveen.